

UDK 111:27-1Carabellese P.
Primljeno: 6. 12. 2015.
Prihvaćeno: 18. 4. 2016.
Izvorni znanstveni rad

TEOLOGIČNOST POJMA *BITKA* U KRITIČKOJ ONTOLOGIJI PANTALEA CARABELLESEA (1877. – 1948.) OD PREDKRITIČKIH INTUICIJA DO ZRELOG IZRIČAJA O BOGU KAO »ČISTOM OBJEKTU SVIJESTI«

Pavao ŽITKO

Università degli Studi di Perugia
Dipartimento di Filosofia, Scienze Sociali, Umane e della Formazione
P.zza Ermini 1, IT – 06123 Perugia
pavao.zitko@gmail.com

Marco MOSCHINI

Università degli Studi di Perugia
Dipartimento di Filosofia, Scienze Sociali, Umane e della Formazione
P.zza Ermini 1, IT – 06123 Perugia
marco.moschini@unipg.it

Sažetak

Svrha je ovog rada predstaviti spekulativne pretpostavke talijanske kritičke ontologije, filozofskog pravca započetog djelom Pantalea Carabellesea u prvoj polovici XX. stoljeća i danas još aktivnog ponajprije na talijanskom sveučilištu u Perugii. I sam je Carabelleseov život bio dokaz da autentično filozofsko promišljanje vodi afirmativnom stavu o Bogu kao osnovnom uvjetu i temelju ljudske egzistencije koji kao takav predstavlja, upravo po njegovim riječima, »jedini istinski objekt filozofskog promišljanja«.

U prvih trideset godina autorova djelovanja, počevši od obrane diplomskog rada o Rosminiju na Sveučilištu u Napulju 1907. godine do objave *Teološkog problema kao filozofije* 1931. godine, afirmirala se teorijska relevantnost pojma *bitka* kao jedinstvenog temelja svijesti, no očito je postalo i da ona misao koja, na osnovi svojih pretpostavaka, ne predviđa nužno teološke ishode vlastite spekulacije, ne može ne promišljati Boga ukoliko na doista autentičan način pristupa argumentu kontemplativne prirode. Istinjski je »objekt« filozofska promišljanja, dakle, teološki argument, a filozofija je istinsko koraćanje ka metafizičkoj svijesti o Bogu.

Ključne riječi: ontologizam, bitak, svijest, idealizam.

Uvod¹

Kada bi se veličina određene filozofske misli vrednovala tek količinom osvrta na nju ili pak općeprihvaćenim poimanjem njezina povijesna značenja, tada zasigurno ne bi bila moguća ispravna percepcija bogatstva i značenja ljudske misli u cijelosti. Nespomenuta bi ostala mnoga velika imena kojima povijesne i druge okolnosti, često nesretnim razvojem događaja ili zbog osobitosti duha određene epohe nisu osigurale dostojno mjesto. No, s obzirom da se vrijednost određena filozofskog pristupa ne mjeri isključivo utjecajem koji je izvršio nego i onim što on još ima za reći, tada je ne samo povijesno i znanstveno ispravno nego i nadasve korisno pristupiti autentičnoj spekulaciji onih autora čija univerzalnost nadilazi ustaljeno poimanje veličine njihova izričaja.

Slučaj je to bio i molfetanskog filozofa Pantalea Carabellesea,² koji je »doista bio jedan novi i disonantni glas«³, osuđen upravo zbog toga na »minoritarnu, ako ne već i marginalnu percepciju«⁴ na talijanskoj filozofskoj sceni prve polovice XX. stoljeća koju su oblikovala dva međusobno različita, iako u velikoj mjeri kompatibilna smjera: neoskolastika, s jedne strane i neoidealizam s druge strane. To su bila dva »sveobuhvatna i oprečna, no ipak u mnogočem podudarna konteksta«⁵, čije je djelomično ispreplitanje dovelo do formiranja krajnje osobitih i u mnogočem izvornih pozicija misli.

No, ni daljnji razvoj suvremene filozofije, u svojstvenom si »cijepanju filozofska znanja na tek djelomična područja«⁶ nije Carabelleseu oprostio »anakronost« (*inattualità*)⁷ njegova pristupa koji doista i jest bio – kako sam Carabellese kaže – »božanski beskoristan« (*divinamente inutile*)⁸, jer svaka ona znanost koja je nečemu korisna, ona je tome i sluga. Filozofija, međutim, kao

¹ Marco Moschini autor je *Uvoda* i prvih dvaju dijelova, dok je Pavao Žitko autor ostalih triju dijelova i *Zaključka* ovoga članka.

² Pantaleo Carabellese rođen je 1877. godine u talijanskom mjestu Molfetta u jugoistočnoj regiji Puglia, a preminuo je 1948. godine u Sestri Levante, nedaleko od ligurskog grada Genove.

³ Edoardo MIRRI, Introduzione, u: Pantaleo CARABELLESE, *Il problema teologico come filosofia*, Napoli, 1994., V.

⁴ *Isto.*

⁵ *Isto.*

⁶ *Isto.*

⁷ Usp. Pantaleo CARABELLESE, *Noi e la morte*, u: *Archivio di filosofia*, 16 (1946.) 3/4, 3–11; Pantaleo CARABELLESE, *L'Essere*, u: *Giornale critico della filosofia italiana*, 28 (1948.) 3/4, 209–222; Pantaleo CARABELLESE, *L'uomo*, u: *Giornale critico della filosofia italiana*, 29 (1949.) 3, 262–270; a za navesti je svakako još i kritički osvrt: Giuseppe SEMERARI, *Carabellese e la critica del linguaggio filosofico*, u: *Filosofia*, 16 (1965.) 4, 599–620.

⁸ Usp. Pantaleo CARABELLESE, *L'essere e la sua manifestazione, Parte prima: La dialettica delle forme: I. L'essere nella dialettica delle forme*, Roma, 1943. – 1944.; II. *La dialettica*, Roma,

svjesno promišljanje Boga, oslobađa ljudsku misao od svakog sužanjstva, pa je stoga ona više bezvremenska nego »anakrona«, jer »temeljni objekt njezinih razmatranja nije različitost, kao ni promjenjivost ljudskih problema koji upravo svojom heterogenošću dokazuju vlastitu ništavnost«⁹. »Kada bi filozofija kojim slučajem bila prisutna isključivo u određenim problemima koji se danas filozofskim nazivaju [...] ona ne bi mogla uopće ni biti u njima, jer ono što bi joj nedostajalo bio bi upravo teritorij za razdiobu. Određenost je takva znanja kao filozofskog, u svim mogućim njegovim dijelovima, omogućeno upravo od prve filozofije« – uvjerenja je bio Carabellese. »No, ona nije ni logika ni etika, ni estetika ni gnoseologija, ni psihologija ni kozmologija, itd., već je kao takva nužna pretpostavka svih njih zajedno, ako se one iste uzmu filozofijom, i stoga je ona, dakle, jedinstveni soj iz kojeg sve takozvane filozofske znanosti proizlaze.«¹⁰

Sposobnost je filozofskog promišljanja svojstvena svakom čovjeku, koji, kao misleće biće, promišlja spekulativno načelo svoje najintimnije biti. Univerzalnost je bitka, dakle, ono što legitimira Carabelleseov zahtjev za filozofijom koja je po svojem ustrojstvu metafizičke prirode te kao spekulativno promišljanje kontemplativna sadržaja ne podilazi pod isključivost ni jednoga metodološkog postupka, nužno vezanog za određenost, a time i za neuniverzalnost vlastita objekta. »Univerzalnost bitka je – za onoga koji barem malo promisli«, kaže Carabellese, »apsolutna jedinstvenost [...]. Zbog toga je bitak, što ga filozof proučava, apsolutno jedinstven po svojoj univerzalnosti; odnosno, takav je da je u posjedu svakog *quid* koji na određeni način jest. U odnosu na to, forma spoznaje takvog bitka, a koja se filozofijom naziva, u potpunosti je univerzalna zbog svoje jedinstvenosti, odnosno takva je da svatko tko misli i koji ju na određeni način promišlja, kao takvu ju i posjeduje«¹¹.

Ispravna i historiografski utemeljena percepcija njegova stvaralaštva zahtijeva, stoga, da se jasno razlikuje relevantnost manjkavoga, a nerijetko i gotovo nepostojećega bavljenja njegovim djelom izvan filozofske škole koja na talijanskom sveučilištu u Perugii i dalje razvija njegovu doktrinu, od univerzalnosti i sadržajne koherentnosti njegove misli kao promišljanja bitka u čistoći svijesti. Carabelleseov zahtjev za čistim filozofijskim promišljanjem jedinstvenog bitka svijesti najveći je doseg njegove spekulativne misli koja

---

1944. – 1945.; III. *La realtà e l'attività spirituale umana*, Roma, 1945. – 1946.; *Parte seconda*: Io, Roma, 1946. – 1947.

⁹ Edoardo MIRRI, Introduzione, u: Pantaleo CARABELLESE, *Il problema teologico come filosofia*, VI.

¹⁰ Pantaleo CARABELLESE, *Il problema teologico come filosofia*, 1.

¹¹ *Isto*, 2.

svoju teorijsku težinu nije izgubila ni povijesnim prevratima percepcije njegova stvaralaštva.

1. Od »kritičkog realizma« do plodonosnog dijaloga s neoidealizmom

Djelo koje je i sam Carabellese nazvao »nezrelim plodom« (*acerbo frutto*) svoje spekulacije izdano je 1914. godine i naslovljeno je *La coscienza morale*.¹² U tom su Carabelleseovu radu sadržane prve naznake njegova budućega filozofskog razvoja, s obzirom da je Carabellese njime izričito istupio iz struje *kritičkog realizma* koji je svojedobno deklarativno zastupao u diplomskom radu iz filozofije na Sveučilištu u Rimu, posvećenom Antoniju Serbati-Rosminiju, pod nazivom *La teoria della percezione intellettiva di A. Rosmini*¹³ 1907. godine.¹⁴ Kritički je realizam svaka forma gnoseologizma koja ne potpada pod proste (*ingenuo*) realističke pretpostavke, a »istina je i da su se mnogi realisti često pozivali na prosti ili primitivni (*primitivo*) realizam koji se ne odnosi zapravo toliko na filozofa, koliko općenito na čovjeka koji se ne zamara previše filozofijskim problemima« – navedeno je u talijanskoj *Filozofskoj enciklopediji* uz dodatak da »i kada bi obnova tako prostog i primitivnog načina poimanja stvarnosti bila moguća [...] jasno bi bilo da taj isti ne bi nikada mogao postati određena filozofska doktrina, s obzirom da doktrina, po definiciji, ne može biti ni primitivna, a ni prosta. Bilo koja teorija koja se predstavlja kao *prosti realizam* treba biti shvaćena kao filozofska interpretacija neposrednog odnosa čovjeka i stvarnosti, a upravo je *kritički realizam* moguć kao takva interpretacija. Njemu se može pripisati vjernost polaznom modelu, no nikada i istovjetnost za koju bi se moglo reći: 'prосто viđenje stvarnosti je kritički realizam'«. ¹⁵ Diplomski

¹² Pantaleo CARABELLESE, *La coscienza morale*, Spezia, 1914. – 1915.; Furia VALORI (ur.), Lanciano, 2014.

¹³ Pantaleo CARABELLESE, *La teoria della percezione intellettiva*, Bari, 1907. Iste je godine publicirao i *Educazione e civiltà. Il criterio di valutazione sociale dei sistemi educativi e l'odierno problema della scuola. Cenni e appunti*, Roma, a dvije godine kasnije i članak *Il criterio spenceriano di valutazione del sapere come disciplina educativa mentale*, u: *Rivista di pedagogia*, 3 (1909.) 8, a zatim i *La potenza e l'intuito come potenza nella ideologia rosminiana*, u: *Rivista di Filosofia*, 4 (1912.) 1.

¹⁴ Carabellese je već 1900. godine na Sveučilištu u Napulju diplomirao književnost pod mentorstvom Giuseppe de Blasiisija (1832. – 1914.), i to obranom radnje koja je i u izvornom obliku, kao i u kasnije objavljenom izdanju (1910.) nosila naziv *Sulla vetta ierocratica del papato*, Palermo. Osnovna je tema istraživanja bila vezana za crkvenu politiku od Grgura VII. do Inocenta III., a na tu se temu kasnije vratio, čega je dokaz i rad: Pantaleo CARABELLESE, *Stato e Chiesa*, u: *Riforma laica*, 1 (1910.) 8, 1–40.

¹⁵ Arrigo COLOMBO – Alessandro GIULIANI – Vittorio MATHIEU, *Realismo*, u: *Enciclopedia filosofica*, V, Firenze, 1967., 593.

je rad posvećen Rosminiju bitan, dakle, zbog Carabelleseova direktna susreta s rosminijevskom gnoseologijom, od koje je polazio i formirao vlastitu teoriju spoznaje, nazvanu upravo *kritički realizam*, s jasnim prizivom na neokantizam.

Carabelleseovo zastupanje kritičkog realizma bilo je motivirano u prvom redu gnoseološkim pretpostavkama njegova diplomskog rada, a njegov stav je bio da se gnoseologijom ili dolazi do uklanjanja metafizike ili, pak, do otkrivanja ispravne metode kojom se ona mora služiti. Kritički je realizam bio gnoseološko poimanje percepcije u stanju da dovede do spoznaje stvarnoga vanjskog objekta pa je stoga Carabellese bio izrazito kritičan spram Rosminijeva *objektiviteta ideje bitka*, po kojem je stvar u sebi bila moguća tek kao misлива, bez ikakve mogućnosti iskustvovanja. Taj je spekulativni ishod Rosminijeve filozofije za Carabellesea bio solipsističke prirode i svediv na postavke objektivna idealizma. No, Carabellese je bio i stava da je Rosmini, usprkos pretjerano mehaničkom opisu percepcije, otkrio i njezinu istinsku prirodu, odnosno činjenicu da joj je *a priori* nužan, iako u Carabelleseovu slučaju taj *a priori* nije bio rosminijevski bitak, već su to bile ideje supstancijalnosti i uzroka.¹⁶ Carabellese će se opetovano vraćati revalorizaciji Rosminijeve spekulacije, potaknut i motiviran teološko-metafizičkim razvojem vlastitih stajališta.

Mentorstvo je Bernardina Varisca,¹⁷ kojega je cijelog života držao za istinskog učitelja, uvjetovalo približavanje, ali i kasnije postupno distanciranje od pozitivističkih stavova koji su i samog Varisca, kao i mladog Carabellesea definirali u razdoblju najranijeg stvaralaštva molfetanskog mislioca. U kontinuiranom, no ne i akritičkom prihvaćanju teorijskih rješenja *maestra* Varisca, Carabellese se prvotno prepoznao u teorijskim postavkama kritičkog realizma, da bi nekoliko godina kasnije, točnije 1914. godine, iz istog jasno i istupio, i to komentarom na jedno od najvažnijih djela Variscove spekulacije – *Conosci te stesso*. Već spomenuta *La coscienza morale* izašla je istodobno s osvrtom na

¹⁶ Rosminijevu je učenju Carabellese posvetio i članke: Pantaleo CARABELLESE, Intuito e sintesi primitiva in A. Rosmini, u: *Rivista di Filosofia*, 3 (1911.) 1, 78–96.; Pantaleo CARABELLESE, L'elemento categorico kantiano nella ideologia rosminiana, u: *Atti del IV. Congresso internazionale di filosofia*, Bologna, 1911.

¹⁷ Profesor ontologije na Sveučilištu u Rimu od 1905. do 1925. godine. Bernardino Varisco rodio se je 1850. godine na sjeveru Italije, u mjestu Chiari, gdje je i preminuo 1933. godine. Nakon što je 1873. godine diplomirao matematiku na Sveučilištu u Paviji, istu je i predavao naredna gotovo tri desetljeća, nakon čega je, kao rezultat sve otvorenijeg pristupa metafizičkim argumentima, afirmaciju svoje mislio nastavio upravo kao profesor filozofije na Sveučilištu u Rimu. Najvažnija djela objavljena za života: Bernardino VARISCO, *Conosci te stesso*, Milano, 1912.; Bernardino VARISCO, *Linee di filosofia critica*, Roma, 1925. Što se tiče Carabelleseova direktna osvrta na njegovo djelo, vidi: Pantaleo CARABELLESE, Il pensiero di B. Varisco, u: *Giornale critico della filosofia italiana*, 4, publicirano iste godine kao i *La storia*, u: *Scritti filosofici in onore di B. Varisco*, Firenze, 1926.

Variscovo djelo u radu *L'essere e il problema religioso. A proposito del »Conosci te stesso« del Varisco*,¹⁸ u kojem nije nedostajao ni osvrt na druga dva njegova temeljna rada *I massimi problemi*¹⁹ i *Scienza e opinioni*²⁰. Variscova je doktrina o subjektima kao »primitivnim jedinkama« (*unità primitive*) monadističkih pretpostavaka vodila sve jasnijoj definiciji bitka u (ontokoscijencijalističkom)²¹ duhu promišljanja, kao i sve očitijem udaljavanju od pozitivizma.

»Spoznajni čin« (*atto conoscitivo*) i posljedično gnoseološko viđenje problema i dalje su za obojicu bile polazne točke filozofskog promišljanja i jedini preduvjeti za nadilaženje metafizičkih problema. Taj je »spoznajni čin«, osobito za Carabellesea, bio neiscrpjiv u području spoznaje (*conoscenza*), usprkos tome što taj čin pripada *meni*, jer sam *ja* taj koji spoznaje, pa je osnovno svojstvo istoga upravo *meità*, tj. *pripadanje meni*. Kada bi se to svojstvo poimalo u isključivosti njegova pripadanja pojedinačnom subjektu, to bi nužno, po Carabelleseovu mišljenju, dovelo do subjektivnog solipsizma, a to bi se dogodilo i s uzdizanjem brojnog subjekta do apsolutna subjekta koji ne bi imao drugog s kojim se odnositi pa stoga ne bi ni spoznao, a u oprečnosti svojeg odnosa s objektom, i on bi sam postao objektom u dijalektičkom odnosu s drugim objektom, pa spoznaja opet ne bi mogla biti moguća, jer bi objektima nedostajali uvjeti mogućnosti same spoznaje.

U svojem je djelu *Conosci te stesso* Varisco predložio nov oblik monadizma po kojem su subjekti bili, dakle, »primitivne jedinice« pojmljene kao određenja »neodređena i jedinstvena bitka« (*l'Essere indeterminato ed unico*).²² Bitak uspostavlja svaki subjekt, no subjekti se međusobno razlikuju ne po svojoj pripadnosti bitku, već po osnovi svoje slobode i spontanosti. Carabelleseu je bio jasan dualizam Variscova učenja po kojem je, s jedne strane, subjekt bio obilježen vječnim i univerzalnim pripadanjem bitku, dok je s druge, pak, strane taj isti subjekt bio sebi svojstven po zatvorenosti osjećajne vlastitosti. Zbog toga je relativna transcendentnost jedinstvenog i univerzalnog Variscova bitka navela Carabellesea na promišljanje »univerzalnog i jedinog Subjekta« (*Soggetto universale ed unico*)²³ u žustroj, no izrazito plodonosnoj polemici s

¹⁸ Pantaleo CARABELLESE, *L'essere e il problema religioso. A proposito del »Conosci te stesso« del Varisco*, Bari, 1914.

¹⁹ Bernardino VARISCO, *I massimi problemi*, Milano, 1910.

²⁰ Bernardino VARISCO, *Scienza e opinioni*, Roma, 1901.

²¹ Svoje je zrelo učenje Carabellese često zvao i *ontocoscienzialismo*. Naziv je to koji je izveden iz dodavanja prefiksa *onto-* na osnovu *coscienza* (u prijevodu *svijest*) i sufiksa *-izam*, koji ukazuje na jasnu definiranost toga filozofskog pristupa.

²² Usp. Pantaleo CARABELLESE, *L'essere e il problema religioso*, 13–15.

²³ Usp. Pantaleo CARABELLESE, *Da Cartesio a Rosmini. Fondazione storica dell'ontologismo critico*, Firenze, 1946.; Pantaleo CARABELLESE, *L'idealismo italiano*, Napoli, 1938.; Pan-

maestrom. Carabellese se, dakle, udaljio od pozitivističkih stavova slijedeći metafizički razvoj Variscove misli, no za razliku od svojeg učitelja, on je razvio pojam »univerzalno imanentnog subjekta mnogih subjekata kao njihove biti« (*Soggetto universalmente immanente nei molti soggetti come loro essenza*).²⁴ Odnos je perifernog policentrizma mnogih subjekata s monocentrizmom samog bitka u Carabelleseovu djelu bio riješen definicijom bitka kao »totaliteta« (*Totalità*), što ga je dovelo do pojma subjektiviteta bitka kao »cijelog« (*Tutto*). Subjektivitet ne može biti izvan bitka, s obzirom da je atribut samog bitka upravo subjektivitet, pa je stoga bitak – subjektivan. »Ako je atribut bitka spontanost, tada je i bitak, u svojoj cijelosti, *spontanost*. A ako je spontanost isto što i osjećanje, isto što i subjekt, tada dolazimo do zaključka da je bitak u svojoj cijelosti *i* subjekt.«²⁵ Bile su to prve naznake izvorne i zasebne Carabelleseove misli, no u trenutku promišljanja tih pojmova ona je bila još uvijek tek u povojima.²⁶ »U svojoj doktrini«, navodi Furia Valori u svojem uvodu u Carabelleseovo djelo, »on si nije postavio, kao što je to međutim trebao, pitanje o problemu poništavanja mnogih subjekata u jedinstveno univerzalnom subjektu; nije se suočio s problemom odnosa tih dvaju različitih subjekata, niti je istaknuo problem uklanjanja mogućnosti spoznaje, koja je po njemu bila uvjetovana subjektivnom i objektivnom brojnošću«²⁷.

No, izrazito su zanimljivim rezultirali Carabelleseovi stavovi što se tiče odnosa među subjektima, koji se nisu odnosili isključivo na oprečnost subjekata i negacije istih u vidu odnosa subjekt – objekt. Subjekt je, prije svega, personifikacija, to jest, razlikovanje od drugog subjekta, pod čiji utjecaj ne podilazi samo spoznajni proces nego i općenito djelovanje, osjećanje i cjelovitost čovjekove duhovne aktivnosti. »Bilo, dakle, da ja spoznajem ili da djelujem, bilo da

---

taleo CARABELLESE, *Le obiezioni al cartesianesimo*: I. *L'idea*; II. *La dualità*; III. *Il mondo*, Messina-Città di Castello, 1946. – 1947.

²⁴ Usp. Pantaleo CARABELLESE, Sul concetto di religione, u: *Riforma laica*, 2 (1911.) 5; drugi dio objavljen u: 2 (1911.) 10; treći u: 2 (1911.) 12; četvrti u: 3 (1912.) 1; Pantaleo CARABELLESE, Religione e libertà, u: *Rivista di filosofia*, 5 (1913.) 2–3; Pantaleo CARABELLESE, I soggetti come unità primitive, u: *Logos*, (1914.) 1. Promišljanja su to koja su, među ostalim, za posljedicu imala i isticanje nužnosti ontološka razlikovanja čistog Objekta i subjekata kao »mnogih« (*molti*) koji se okreću Bogu, nastojeći ga promišljati, no u nemogućnosti konačnog izvršenja takve egzistencijalne zadaće, autentičnima bivaju upravo po kriteriju djelomičnosti autentično mišljenoga. Usp. raniji članak: Pantaleo CARABELLESE, Il fatto educativo, u: *Rivista di filosofia*, 4 (1912.) 2–3, kao i Pantaleo CARABELLESE, *L'insegnamento della filosofia*, Pistoia, 1921., ali i Pantaleo CARABELLESE, *Che cosa è la filosofia*, Pistoia, 1921.

²⁵ Pantaleo CARABELLESE, *L'Essere e il problema religioso*, 164–165.

²⁶ Usp. Pantaleo CARABELLESE, La coscienza morale come teoria della volontà, u: *Rivista di filosofia*, 9 (1917.) 1.

²⁷ Furia VALORI, Saggio introduttivo, u: Pantaleo CARABELLESE, *La coscienza morale*, 19.

sam pasivan ili da stvaram, ja uvijek osjećam sebe u neuklonjivom odnosu s drugim i, dakle, sa svojim subjektivitetom promišljam i subjektivitet drugog, pa stoga promišljam i bitak kao ono što je konstitutivno svim subjektima. U tom je smislu istinito da kada se promišljam kao subjekt, promišljam univerzalni subjekt koji uspostavlja, kako moj, tako i druge subjekte, pa u različitosti svoje svijesti osjećam jedinstvo svijesti svih. Osjećam da smo svi zajedno jedna jedina svijest. Da nisam toga uvjerenja, beskorisno bi se bilo uprezati u uvjeravanje drugih i besmisleno bih se osjećao subjektom među drugim subjektima u univerzalnoj subjektivnosti. Ovo mi se čini temeljnim načelom, imanentnim zakonom svake forme iskustva.«²⁸

Očito je da je Carabellese još bio daleko od zahtjeva za promišljanjem čistoće bitka svijesti, no znakovito je njegovo pozivanje na univerzalni subjekt, kao i njegovo spominjanje »jedinstva svijesti sviju«, koji će kasnije postati »jedinstvo mnogih subjekata« (*unità dei molti soggetti*). Najuzvišeniji je bitak, kao nužno logična i univerzalna dimenzija same imanentnosti, bio i dalje interpretiran kategorijama subjekta i objekta. No, u *L'essere e il problema religioso* dolazi do ranog formiranja pojma bitka svijesti preko Variscova utjecaja, ali i utjecaja djela samog Rosminija.

Za Carabellesea je bitak u osnovi manifestacija, jer je bitak koji se ne ukazuje, kao takav nemisliv i nepojmljiv. No, kategorije su njegova promišljanja još uvijek bile usko vezane za imanentnost same spekulacije, pa je tako i njegova intuicija transcendencije i dalje bila predstavljana poopćavajućim terminima: »manifestiranje« (*manifestatività*) je stoga bilo izvan vremena, dok je »manifestirano« (*manifestato*) bilo vezano za vremenske dimenzije mišljenog. »U bitku ništa nije prisutno, jer ništa nije ni prošlost ni budućnost. No, on je, kao bitak, taj koji je u sadašnjosti, kao i u prošlosti i budućnosti, vječno istovjetan sebi samom, kao takav nepromjenjiv. [...] Sadašnjost je u vremenu, trenutak je vremena; i ako zbog toga doista ustvrdimo, kako je to napravio Spinoza, da 'in aeterno non datur quando, ante, nec post', ne možemo pojmiti vječnost kao vječni trenutak. Takva vječnost nije više vječnost.«²⁹

Bitak za Carabellesea još nije bio temelj fenomenskog ukazivanja, već tek mogućnost sama ukazivanja, mogućnost preko koje je uspio zaobići nerješiv spekulativni Variscov problem odnosa sveg fenomenski konkretnog i bitka kao nužnoga, vječnoga i nepromjenjivoga *Doktrina razlikovnih bitka svijesti* ili, drugim riječima, prvo iznošenje nova Carabelleseova učenja sadržano je u već

²⁸ Pantaleo CARABELLESE, *L'Essere e il problema religioso*, 239–240.

²⁹ *Isto*, 105–106.

spomenutom djelu *La coscienza morale*. »Da bi bitak bio bitak, on se nužno mora manifestirati«³⁰, a preko njegove se manifestacije dolazi do spoznaje o njegovoj jedinstvenosti, ali se uočava i to da je fenomen »determinacija bitka njegovom samom prirodom, to jest, u iskazivanju njega samog u multiplikaciji do koje se taj isti bitak dovodi«³¹. Brojnost kojom se čin manifestacije obistinjuje determinirana je jedinstvom ukazujućeg objekta, no kada bi objekt bio isključivo objekt, a ne i aktivnost preko koje se taj objekt manifestira, tada bi nestala i mogućnost takve aktivnosti, pa bi i manifestacija kao neprekidni dinamizam bitka time u potpunosti bila nemoguća.

Carabelleseovo poimanje bitka, koje je izložio u *La coscienza morale*, bilo je nešto drukčije od onoga koje je zastupao u *L'essere e il problema religioso*, gdje je do subjektivne brojnosti dolazio preko spoznajnoga čina, a ne preko ontološke utemeljenosti bitka i njegove manifestacije. Subjektivna je brojnost u djelu *La coscienza morale* izvod iz bitka koji mora pretpostaviti onoga kojem se on kao bitak ukazuje. Manifestacija nije gubitak bitka u brojnosti aktivnih činova, jer je jedinstvo čistog objekta preduvjet postojanja mogućnosti same manifestacije.

2. Ontološka utemeljenost konkretnoga

Zbirom zaključaka o metafizičkim postavkama mišljenoga, postavkama do kojih je došao razvojem svoje spekulacije do dvadesetih godina prošlog stoljeća, Carabellese je stvorio plodan temelj za problematizaciju pojma konkretnosti svijesti kao punoće bitka. Udaljavanje od postavaka kritičkog realizma i gnoseološkog pristupa ontološkim argumentima, koji je karakterizirao razdoblje njegova najranijeg stvaralaštva u pretežito neoidealističkom kontekstu talijanske filozofije prve polovice XX. stoljeća, omogućilo je Carabellesu da svoju doktrinu usmjeri ka metafizičkim ishodima mišljenoga. Polazne pretpostavke njegove misli, koje su po svojoj prirodi bile oprečne postavkama neoidealističkih suvremenika, u doticaju i pod utjecajem upravo njihove spekulacije, dovele su do isticanja važnosti pojma konkretnoga (po kojem je Carabellese bio još uvijek vezan za raniju spekulaciju, no kojem je sada pristupao ponajprije autentičnim otvaranjem bitku). »Prvi je stoga značajni pojam s kojim se susrećemo kada pristupimo zrelijem Carabelleseovu djelu, pojam koji se konstantno pojavljuje i u svim njegovim kasnijim djelima i to kao temeljni uvjet općenita razumijevanja njegove filozofije; taj je pojam – pojam *konkretnosti* kao

³⁰ Pantaleo CARABELLESE, *La coscienza morale*, 3.

³¹ *Isto*, 3–4.

polazišne točka svakog promišljanja«. ³² Pozitivnost takva izraza, kao i percepcija njegove značenjske ispunjenosti uspješno su dočaravali Carabelleseovo zastupanje ispunjene materije, konkretizirane stvarnosti u »dostatnosti onoga što ostaje nakon što stane vječni pokret svršenog«. ³³ Konkretno se odnosi na autentičnu stvarnost vlastite cijelosti spram djelomičnosti područnih ograničenja manifestacija *modusa* bitka.

Carabelleseovo se protivljenje ustaljenom razlikovanju subjekta i objekta, ali i posljedičnoj drugosti subjekata kao međusobno razlikovnih u egzistencijalnom bivstvovanju istih, razvilo u svijest o tome da bitak nije drugo od subjekta, već da i subjekt i objekt dijele ono što ih čini istovjetnim u imanentnosti transcendentne prisutnosti onoga za što je nužno da se u nemogućnosti iscrpne pojmljivosti svejedno shvati kao osnova sveg predodžbeno iskustvenoga. Razlog je to zbog kojeg Carabellese nije više kantovski tražio transcendentne uvjete spoznaje, uz posljedično vrednovanje ograničenja istih, već je bio ustrajan u definiranju transcendentnih uvjeta svjesnosti bitka u kritičkom promišljanju brojnih subjekata i jedinstvenog objekta.

Konkretnost je filozofijske misli, stoga, moguće spasiti, mišljenja je bio Carabellese, samo udaljavanjem od apstraktnosti iste, a apstraktnost je upravo ona konkretnost koju se znanstveno-empirijskom metodom dogmatski drži polaznom točkom svakoga spekulativnog promišljanja. Drugim riječima, ono što je, u razdiobi subjekta i objekta, proizlazilo kao sigurno i neupitno, a koje je, kao takvo, svojedobno bilo i bezuvjetno prihvaćeno unutar iskustvenih postavaka mislenoga, tek je manifestacija onoga što *jest*, dok se istinska konkretnost bivstvovanja ne može iscrpiti u fenomenskoj predodžbi iskustva. Filozofiju je, dakle, moguće spasiti samo ako se u promišljanju onaj koji promišlja udalji od sigurnosti tla na kojem kao egzistencija bivstvuje te samo ukoliko istinski objekt misli postane ono što omogućuje misao kao takvu, to jest bitak u bezuvjetnom davanju sebe onom koji mu se mišlju predaje.

Kantova je kritika, po Carabelleseovu uvjerenju, nužna kao preliminarni uvjet filozofije, ³⁴ pa se *Critica del concreto* ³⁵ predstavlja, stoga, ne tek kao jedno u

³² Luigi CIMMINO, *Pantaleo Carabellese. Il problema dell'esistenza di Dio*, Roma, 1983., 22.

³³ *Isto*, 24.

³⁴ Usp. Pantaleo CARABELLESE, *La filosofia dell'esistenza in Kant*, Bari, 1969. No, zanimanje koje je Carabellese iskazivao spram Kantova djela nije bilo iskazano isključivo interpretacijom njegovih spekulativnih rješenja, već i prijevodima njegovih djela na talijanski jezik: Immanuel KANT, *Scritti minori*, Bari, 1923., zatim Immanuel KANT, *Fondazione della metafisica dei costumi*, Firenze, 1936., kao i Immanuel KANT, *Prolegomeni ad ogni futura metafisica*, Bari, 1925.

³⁵ Pantaleo CARABELLESE, *Critica del Concreto*, Pistoia, 1921.

nizu djela slične tematike nego kao djelo koje je moguće definirati kao svojevrsni rječnik Carabelleseova stvaralaštva. Dvadesete su godine bile razdoblje iznimno intenzivne Carabelleseove djelatnosti i dubokog promišljanja upravo Kantove, ali i kasnije idealističke spekulacije. Tri su, stoga, akademske godine (1922./1923., 1923./1924., 1924./1925.) bile od iznimna značaja za daljnji razvoj njegove metafizike. Dokaz je toga svezak *La filosofia di Kant*,³⁶ objavljen 1927. godine, kojem je slijedila i objava povijesno-spekulativnog spisa *Il problema della filosofia da Kant a Fichte* 1929. godine.³⁷ Odlučno je odbacivanje Fichteova nastojanja da metafiziku učini apsolutnom znanošću bilo motivirano uvjerenjem da ista, u nepoštivanju izvorno kantovskih pretpostavki misli, ne odgovara onim potrebama koje su motivirale upravo Kantovu spekulaciju. Djelo *La filosofia di Kant* stoga je jasno izjašnjavanje o nužnosti promišljanja Boga u skladu s izrečenim u *Der einzig mögliche Beweisgrund* iz 1963., *Dissertation* iz 1970., ali i u *Kritici čistog uma*, s osvrtom i na *Kritiku praktična uma*, uz zanimljivu poveznicu koju je Carabellese uočio i s Anselmovim, kao i Descartesovim ontološkim argumentom: bilo kakav dokaz Božjeg postojanja, po definiciji istog, rezultira nemogućim, jer je nemoguće dokazati ono što uvjetuje mogućnost samog dokazivanja. Egzistencija je, kao takva, dokaz manifestacije bitka, pa je, dakle, ne samo neprihvatljivo nego, po definiciji onoga što je temelj svakom bivstvovanju, nemoguće racionalno dokazati pretpostavku mogućnosti samog dokazivanja. Imanentnost je misli, dakle, već sama po sebi, dokaz transcendentne uvjetovanosti iste. Bog se, stoga, dokazuje preko same mogućnosti promišljanja onog što se fenomenski postavlja kao iskustveno dano. Dokazni postupak, dakle, ne samo da je možebitno nemoguć nego je i nužno nedopustiv, s obzirom da je i sama nakana da se dokaže ono što nadilazi svaku mogućnost dokazivanja, osnovna pretpostavka filozofije subjekta koja karakterizira moderno razdoblje povijesti filozofijske misli.

Carabellese je bio stava da je Kant u *Transcendentalnoj dijalektici*, protivno vlastitim uvjerenjima, a posebice željama i filozofskim naporima, krenuo upravo Anselmovim, a ne Gaunilonovim stopama, jer je dokazao da je Bog iz uma neuklonjiv i da mu je kao takav nužan. Zadatak je, stoga, kao i garancija mogućnosti bilo kakva promišljanja, upravo prepoznavanje fenomenske nedostatnosti svijesti i onoga na što se svijest odnosi, bivajući egzistencijom, jer je egzistencija utjelovljena svijest. Odnositi se na Boga, nastojati ga promi-

³⁶ Pantaleo CARABELLESE, *La filosofia di Kant*, Firenze, 1927.

³⁷ Pantaleo CARABELLESE, *Il problema della filosofia da Kant a Fichte (1781–1801)*, Palermo, 1929. Iste godine Carabellese je objavio i *L'esigenza dell'oggettività*, u: *Atti del VII. Congresso nazionale di Filosofia*, Roma, 1929., kao i *Il problema teologico nella filosofia italiana contemporanea*, u: *Omaggio lui Ramiro Ortiz*, Bucuresti, 1929.

šljati ili, pak, tematizirati, a da se istodobno ne promišlja i svijet koji on omogućava i preko kojega se on manifestira, znači ne misliti Boga, ni išta drugo.

Shvatiti Kanta kao uvjet i kao polaznu točku ispravna i dosljedna filozofiranja, značilo je poimanje stvari u sebi kao metafizičke sastavnice ne samo spoznaje nego i poglavito egzistencije u njezinu odnošenju s općenito fenomenalnim. Carabellese je, stoga, bio stava da je nužno problematizirati određene realističke pretpostavke na kojima se zasnivalo preispitivanje transcendentálnih uvjeta spoznaje kako bi se došlo do problema same mogućnosti svijesti onoga koji spoznaje. U predgovoru prvog izdanja djela *Critica del Concreto*, Carabellese je otvoreno ustvrdio da »Kantov upit: 'Kako je moguće spoznati?' treba zamijeniti upitom: 'Kako je moguće biti?' Iako se to naizgled čini povratkom na zastarjelu dogmatičku ontologiju, prirodni je to razvoj kritičkog poimanja stvarnosti.«³⁸ Bio je to uvod u sistematsko predstavljanje kritičke ontologije i u teologiziranje pojma bitka preko kojega je Carabelleseovo pristupanje metafizici doživjelo svoj spekulativni vrhunac.

3. Kritička ontologija kao filozofijsko promišljanje Boga

Posljedica Carabelleseova postupnog formuliranja vlastita poimanja bitka je »razvoj teorije bitka po kojoj je spoznaja Boga, po intuiciji *a priori*, uvjet mogućnosti svake moguće spoznaje«³⁹. Time se Carabellese izravno osvrnuo na ontološku potrebu za konkretnim i za pozitivnim iskustvom, deklarativnim odbacivanjem skepticizma »i uistinu, da stvarnost ne bi bila tek prazna značenja, ona se treba odnositi na jedinstveni objekt, na Boga, i na mnoge subjekte, odnosno na one koju su Boga svjesni. Oni su uvjetovani čistim objektom, koji je i načelo svijesti, svijesti koja je uspostavljena upravo, dakle, od mnogih onih koji se svjesno okreću Bogu. Na taj se način [Carabellese...] pokušava držati na udaljenosti od dvostruke opasnosti, odnosno od nijekanja nas samih u svrhu Boga, i od nijekanja Boga u svrhu nas samih«⁴⁰.

Unutar, dakle, neoidealističkog konteksta Carabelleseova djelovanja, s kojim je uvijek bio u žustroj polemici, njegovo je nezadovoljstvo postojećim stanjem razvoja filozofske misli kulminiralo proglasom doktrine *kritičke ontologije* – u mnogočem specifičnog smjera u filozofiji, smjera koji je nužno uspo-

³⁸ Pantaleo CARABELLESE, Prefazione alla prima edizione, u: Pantaleo CARABELLESE, *Critica del Concreto*, Firenze, 1948., XI.

³⁹ Augusto DEL NOCE, Ontologismo, u: *Enciclopedia filosofica*, IV, Firenze, 1967., 1181.

⁴⁰ Daniele RAIMONDI, Pantaleo Carabellese, u: Silvano BUSCAROLI (ur.), *Introduzione all'ontologismo critico-ascetico*, Brescia, 1979., 205.

rediti, no nikako i poistovjetiti s istoimenim pravcem Nicolaija Hartmanna i filozofskim pristupom netom predložene kritičke ontologije u djelu indijskog mislioca Josepha Kaipayla.⁴¹

Korištenjem pojma *ontologija* u nazivu svojega filozofskog pravca, Carabellese je htio istaknuti nužnost promišljanja bitka »kao totaliteta [...] daleko od humanističkog subjektivizma (odnosno, humanizma), a daleko i od bilo koje gnoseološke dihotomije ili pojmovna razlikovanja, bilo ono realističkog (ili empirističkog) ili, pak, idealističkog predznaka«⁴². Takva je uporaba pojma *ontologija* jasno giobertijevska⁴³ porijekla, i odnosi se na prisutnost transcendentne dimenzije prvog načela bivstvovanja unutar samih imanentnih kategorija postojećega.

Utjecaj je Giobertija vidljiv i iz Carabelleseova čestog pridodavanja sufiksa *-izam* nazivu svojeg učenja, prepoznavajući se upravo u Giobertijevoj definiciji ontologizma kao promišljanja nužnosti ideje Boga za općenitu mogućnost mišljenja. To je bilo u skladu s Malebrancheovom tvrdnjom »nous ne sommes jamais sans penser à l'Être«⁴⁴, za koju se povijesno veže prvi proglas ontologizma, a Gioberti ju je smatrao bliskom vlastitom stavu da »filozofija ne počinje s čovjekom, već s Bogom; filozofija se ne uzdiže od duha ka Biću, već duhu dolazi od Bića«⁴⁵. Neposredna je intuicija bitka ono što obilježava ontologizam giobertijevska tipa, unatoč korištenju termina koji uvelike otežavaju ispravnu

⁴¹ Kritički ontologizam Nicolaija Hartmanna u velikoj se mjeri podudara s Carabelleseovim pretpostavkama misli; nekompatibilnosti se, međutim, vežu za usku povezanost Harmannova ontologizma s fenomenološkom strujom misli. Kontekst je Carabelleseova djelovanja bio neoidealističkog karaktera i kao takav predstavljao je drukčiju polaznu točku promišljanja. Što se, pak, tiče kompatibilnosti s kritičkom ontologijom Josepha Kaipayla, indikativno je to što indijski autor u svojem djelu *Critical Ontology: An Introductory Essay*, Bangalore, 2002. ne spominje Carabellesea kao moguću utjecaj na formaciju koncepta. Nužna su, stoga, buduća istraživanja na tu temu.

⁴² Silvano BUSCAROLI, *L'ontologismo critico-ascetico nelle sue tesi principali*, u: *Introduzione all'ontologismo critico-ascetico*, 20.

⁴³ Vincenzo Gioberti (1801. – 1852.) bio je istaknuta talijanska ličnost prve polovice XX. stoljeća. Kao prvi predsjednik parlamenta Sardinjskog kraljevstva i istaknuti filozof, Gioberti je bio izrazito prisutan na talijanskoj javnoj i akademskoj sceni. Sabrana su mu djela sadržana u 38 svezaka. Prvi se koristio terminom *ontologizam*, kojim je izvršio znakovit utjecaj na razvoj Carabelleseove misli. Što se tiče naziva svojeg filozofskog učenja u djelu *Introduzione allo studio della filosofia*. Edizione nazionale delle opere edite e inedite di Vincenzo Gioberti, II, Milano, 1944., 63, očitovao na sljedeći način: »Za psihologizam kažem da je to sistem koji do inteligibilnog dolazi iz osjećajnog, a ontologiju izvodi iz psihologije. Ontologizmom ću nazvati stoga oprečni sistem koji podučava i vodi onog koji želi istinski promišljati [...] Ontologizam u fokus pažnje postavlja sam objekt [koji će kasnije u Carabellesea postati 'objekt svijesti'], odnosno Ideju, dok psihologizam polazi isključivo od čovjeka, a mogućnost njegove spoznaje iscrpljuje u određenoj formi njegova duha.«

⁴⁴ *Ceuvres complètes de Malebranche*, II, Paris, 1837., 54.

⁴⁵ Vincenzo GIOBERTI, *Introduzione allo studio della filosofia*, 172.

percepciju njegova djela.⁴⁶ Potpuno izjednačavanje Ideje s Bogom Gioberti je sproveo u duhu tradicije platonizma, pa je nemoguće stoga govoriti o predodžbenosti Ideje. Ona je, naime, isključivo načelo i osnova stvarnosti. Poistovjećivanje Ideje i Boga izvršilo je znakovit utjecaj na Carabellesea, pogotovo iz razloga što se na taj način odagnala svaka opasnost od panteizma, za koji su se Rosmini i Gioberti međusobno optuživali.

S pojmom utemeljujuće naravi »vječne objave« (*rivelazione perenne*) Gioberti »nije imao namjeru ukinuti niti jednu dogmu niti negirati crkveni autoritet, već je njime nastojao izraziti povijesnost sama kršćanstva koje nije statično i jednom za svagda svršeno, već se dinamično obistinjuje u svojoj povijesti kao načinu bivstvovanja«⁴⁷. »Kako je, pak, bilo moguće da se jedna takva filozofija, koja se zasnivala na promišljanju povijesnih kategorija, poziva na Malenbranchea, filozofa koji je do krajnjih granica doveo Descartesov antihistoricizam, može se shvatiti ako se u obzir uzme da se već u osamnaestom stoljeću malebranchizam smatrao obrambenim štitom protiv prosvjetiteljskih napada.«⁴⁸ Malebrancheova je aktualnost u XVIII. stoljeću bila, dakle, alimenterana pozivanjem na XVII. stoljeće mira i discipline protiv stoljeća prevrata i utopije,⁴⁹ preko čega se htjelo iskazati nezadovoljstvo duhom modernog doba, povratkom na istinsku i pred tri stoljeća usmrćenu filozofiju.⁵⁰

Giobertijevo se izvorno učenje nastavilo tek u tragovima, i to u Ubaghsovoj školi kod određenog broja francuskih mislilaca (Jules Fabre, Flavien Hugonin) i u sicilijanskoj školi Micelija, no unatoč činjenici što je bio najistaknutiji predstavnik ontologizma XIX. stoljeća, direktni se razvoj njegove misli gotovo u potpunosti zaustavio nepuna dva desetljeća nakon njegove smrti. Može se, stoga, utvrditi da je to ujedno značilo i kraj ontologizma kakvog se dotad poznavalo.

Pojava je, dakle, Carabellesea bila »filozofska novost dvadesetog stoljeća«⁵¹ i njegovo učenje nije direktan izdanak Giobertijeve spekulacije, niti

⁴⁶ Giobertijevo korištenje termina ontičke prirode za argumente ontološkog karaktera ne navodi nipošto na tezu o njegovu nepoznavanju ili pak nepoštivanju ontološke razlike. U odnosu na Carabellesea, a preko njegova djela i na samog Giobertija, Furia Valori u svojem radu *Il problema dell'io in Pantaleo Carabellese*, Napoli, 1996., 21, navodi: »U temelju nemogućnosti govora o Bogu, svijest je o ontološkoj razlici bitka i bića.«

⁴⁷ Daniele RAIMONDI, Pantaleo Carabellese, u: Silvano BUSCAROLI (ur.), *Introduzione all'ontologismo critico-ascetico*, 195. Tema je to koja je Carabellesea osobito zanimala od samih početaka njegova zrela stvaralaštva. Usp. Pantaleo CARABELLESE, Felicità o dovere?, u: *Nuova Riforma*, 3 (1915.) 5–6; Pantaleo CARABELLESE, La realtà dei fatti storici, u: *Conciliatore*, 2 (1915.) 3–4.

⁴⁸ Augusto DEL NOCE, Ontologismo, u: *Enciclopedia filosofica*, IV, 1186.

⁴⁹ *Isto*.

⁵⁰ *Isto*.

⁵¹ *Isto*, 1187.

može biti pojmljeno kao njezin interpretativni nastavak. Unatoč poistovjećanju Ideje i Boga, Gioberti je ostao vjeran tradicionalnom pripisivanju egzistencije samom Bogu do kojeg je došao razlikovanjem biti i egzistencije unutar svršenih bića, nakon što je uvidio nemogućnost izvođenja egzistencije iz biti, jer je ista podložna samo Božjoj volji. Carabelleseovo načelo o nemogućnosti pripisivanja egzistencije Bogu, s obzirom da se on autentično treba pojmiti upravo kao temelj svakom egzistiranju, to jest kao jedini uvjet svakog egzistiranja, nije nikada dotad bilo prisutno u tradiciji ontologizma. »Tim je načelom Carabellese sabrao i nadišao sva tradicionalna ontologistička načela [...], jer ne postoji mogućnost ni *a priori* ni *a posteriori* dokazivanja Božje egzistencije, jer Bog nije svediv na egzistenciju; na taj je način Malebrancheova teza o Bogu kao *mjestu duhova* dovela Carabellesea do razvijanja doktrine o objektivnoj svijesti svih mislećih.«⁵²

Razglabanje o vječnoj ideji svega vremenski i prostorno prisutnog ne može se svesti na takozvane *-izme* koji se zatvaraju u apsolutnost vlastitih pozicija, jer autentična se filozofija konsolidira ne u kronološki posljedičnom nasljeđivanju empirijski postojećih filozofskih umova i njihovih škola, već u autentičnosti svake pojedinačne misli koja proizlazi iz i koja se kreće *ka* Ideji kojoj sve bivstvujuće pripada. Svaka je apsolutizacija *-izama* po svojoj definiciji djelomična, a time i nesveobuhvatna. Inzistiranjem na nužnosti definiranja određena stava preko onoga što se utemeljuje tek preko dodana sufiksa na postojeći argument kojim se određena misao bavi, dolazi se do uspostavljanja rigorozne drugosti, koja je ontološki neutemeljena kada se jednom shvati da je jedini filozofije dostojan argument – upravo univerzalno prisutan bitak svijesti.

Takav spekulativni obrat objašnjiv je već spomenutim utjecajem Kantova djela na Carabelleseovu teorijsku formaciju. Naime, »prethodni je ontologizam optuživao Kanta za skepticizam zbog postojanja stvari u sebi. To je činilo nemogućim bilo koje uvođenje Kanta u ontologizam, bez da se za rezultat same Kritike ne počne držati upravo 'noumeničnost bitka u sebi kao čistog objekta, to jest, svođenje stvari u sebi na Ideju, dokazivanje da je bitak po sebi objekt svijesti, kao i negacija toga da je apstraktni bitak svijesti – bitak u sebi.'«⁵³ Carabelleseov se je ontologizam razlikovao, dakle, od ontologiz(a)ma prethodna razdoblja upravo po zastupanju potrebe napuštanja tradicionalno realističkog problema Boga, koji ga je svodio na ono čega je isti uvjet, to jest na samu egzistenciju. Preko Kantove je kritike, stoga, Carabellese u svojoj dok-

⁵² Isto.

⁵³ Isto, 1187–1188.

trini došao do zaključka o nepostojanju isključivo empirističkog elementa u kritičkoj raspravi o ontološkom argumentu, pa je na kritiku počeo gledati s metodološkog stajališta i poimati ju kao nužnu za oslobađanje ontologizma od prijetnje realističkih pretpostavaka mislenog, kao i od znanstvenog dogmatizma po kojem je ono što je konkretno jedina sigurna polazišna točka svakog promišljanja. Gnoseološki pristup metafizičkom temelju egzistencije u velikoj mjeri upada u zamku panteizma, jednodimenzionalno pristupajući stvarnosti stvari, pa stoga Carabellese razvija svoju ontologiju kritički pristupajući fenomenu koji egzistencijalno »više« definira kao ono što ne ulazi u područje iscrpne kategoričke obrade.

4. Teologičnost autentične filozofije

Kredibilitet do kojega je na talijanskoj filozofskoj sceni prve polovice XX. stoljeća Carabellese došao svojim stavovima o ključnim ontološkim pitanjima omogućilo mu je da preuzme Katedru povijesti filozofije i to upravo svojeg učitelja Varisca na Sveučilištu u Rimu 1930. godine. Povijesti je filozofske misli Carabellese pristupio sa svojih metafizičkih pozicija te je bio uvjerenja da se ne može govoriti o povijesti filozofije izvan mogućnosti sama filozofiranja. U brojnosti mnogih subjekata koji u autentičnosti bivstvovanja promišljaju bitak, povijest se predstavlja kao manifestacija vječne prisutnosti temelja egzistencije, prisutnosti preko koje se na objavljujući način konkretizira bezvremensko i bezprostorno načelo svakog bića.

No, za razliku od predominantnog hegelizma i neohegelizma, koji su povijest tumačili kao antitetički proces, Carabellese se zalagao za brojnu pojedinačnost svijesti, ukidajući dijalektičke poveznice sistema.⁵⁴ Filozofija je, stoga, transcendentalno promišljanje struktura svijesti, a povijest je filozofije interpretacija »razlikovnih«⁵⁵ u svijesti i od svijesti, te je, stoga, istinska povijest filozofije upravo prikaz samo-davanja bitka u svijesti subjekata. Posljedica inzistiranja na ontološkoj utemeljenosti povijesti filozofske misli bila je sve

⁵⁴ Argument je to kojim se Carabellese eksplicitno bavio u: Pantaleo CARABELLESE, Il valore storico della filosofia moderna, u: *Giornale critico della filosofia italiana*, 1930., 3, kao i u: Pantaleo CARABELLESE, La storia, u: RAZNI AUTORI, *Scritti filosofici per le onoranze nazionali a Bernardino Varisco*, Firenze, 1926.

⁵⁵ Iako u Carabelleseovu filozofskom opusu nedostaje bavljenje međusobnim razlikovanjem egzistencija, s obzirom da je jedini argument dostojan istinska filozofska promišljanja bitak sam po sebi, korištenje izraza *distinti*, prevedenog s *razlikovni*, dokaz je njegova senzibiliteta i što se tiče imanentnih kategorija mišljenoga. Bitak i misao nisu jedno drugom *proturječni*, to jest, *opposti*, jer su jedno bez drugoga tek prazna apstrakcija; oni su razlikovni po svojem ontološkom statusu, no u nužnom su međusobnom odnosu.

ustrajnije promišljanje teoloških argumenata koji su vodili formulaciji kapitalnog djela njegova stvaralaštva – *Teološkog problema kao filozofije*.

Znakovitost se naslova odražava već i u nominativu, a ne genitivu riječi *filozofija*, kojoj bi u protivnom na talijanskom jeziku prethodio prijedlog *di*, odnosno *della*, pa teološki problem stoga nije »jedan od« problema filozofije, već on kao takav predstavlja upravo mogućnost autentične spekulacije, pa je stoga samo ona misao koja se uspostavlja kao promišljanje o Bogu – istinska i jedina filozofija po Carabelleseovu učenju. Nužno je, dakle, bilo definirati mogućnosti filozofske misli, kao i pročistiti argument sama filozofiranja od svih pridodanih mu imanentnih kategorija povijesti, politike i znanošću omogućenih spoznaja. Dokaz je toga teologiziranje ontološkog argumenta kao osnove svake filozofske spoznaje.

Kritička ontologija je moguća preliminarnim razlikovanjem unutrašnjeg i objektivnog problema filozofije: unutrašnji je problem filozofije razmatranje transcendentalnosti nje same, spram metafizičnosti i teologičnosti spekulativne misli koja je, kao objektivni problem filozofije, u nužnom odnosu s transcendentalnim uvjetima spoznaje. Kantovo zastupanje teze o nemogućnosti metafizike, po Carabelleseovu je učenju bilo nastojanje da se ta ista metafizika izgradi na kritičkim pretpostavkama misli, pa je iz toga razloga Carabellese bio uvjerenja da je potrebitost svijesti nužno, u svojoj mogućnosti, uvjetovana upravo Kantovim pretpostavkama iste, no ne i njima ograničena. Riječ je, naime, o tome da se kritičku filozofiju treba pojmiti kao preliminarnu svakoj budućoj metafizici, jer ista vodi autentično spekulativnom promišljanju.

Područja su kritike i metafizike nužno vezana, no jasno su različite prirode, i to ne samo što se tiče njihova objekta nego i po samoj prirodi njihova promišljanja. Kantovo je nastojanje, stoga, da metafiziku izgradi isključivo na kritici bilo nejasno razlikovanje njihovih različitosti, pa je tim slijedom Kantovo definiranje nemogućnosti same metafizike bilo uvjetovano pokušajem da se ono što pripada metafizičkom području filozofska promišljanja, zapravo izjednači s područjem preliminarnoga kritičkog vrednovanja mogućnosti autentična filozofiranja.

Istinski je doseg, dakle, kritičke filozofije, stava je bio Carabellese, upravo Kantovo otkriće noumeničnosti bitka po sebi, koji pripada svijesti, iako ne ulazi u područje čovjekove spoznaje. Nemogućnost spoznaje nipošto ne znači da je Bitak izvan subjektive svijesti, jer je i sama Kantova tvrdnja o spoznajnoj neiscrpljivosti objekta dokaz da je stvar u sebi promišljana, odnosno zastupana, iako ostaje potpunom spoznajnom nepoznanicom. Bilo bi, stoga, nedosljedno tvrditi da je stvar u sebi drugo od subjekta, jer je u svijesti

i od svijesti afirmirana, pa stoga svijesti i pripada, ali ne spoznajnoj vrlini iste, već metafizičkoj predanosti onog koji se, u naporu vlastite misli, predaje bitku kao takvom.

Iako je, dakle, nemoguće u djelo do kraja provesti Kantovu izvornu težnju da na kritičkim pretpostavkama metafizici vrati dostojanstvo njezina područja, kao i njezina objekta, Kant je, po Carabelleseovu učenju, nužan kao polazna točka svakoga filozofskog promišljanja. Očitom se ukazuje posebnost njegove interpretacije Kanta, jer je bio stava da je najviši doseg njegove spekulacije upravo tvrdnja o pripadnosti bitka samoj svijesti; pripadnosti koju Kant, zbog netom navedenih pretpostavaka, nije uspio jer nije ni mogao, u potpunosti istaknuti te dosljedno ontološki obraditi.

Filozofija je stoga promišljanje o čistom objektu, pa je, po kriteriju vlastita argumenta, ona nužno ontološke prirode, štoviše ona jest ontologija, drugim riječima, autentična metafizika, i ne može biti ograničena na promišljanje o egzistencijalnim mogućnostima spoznaje, promišljanje koje ulazi tek u preliminarno područje mogućnosti filozofije kao takve. »Filozofija se ne iscrpljuje, dakle, u problemu sebe same. Ona ima i svoj objektivni problem, jer je pozitivan upravo bitak po sebi, kojem se ona okreće [...]. No, razlikovanje unutrašnjeg problema od objektivnog problema filozofije podrazumijeva [...] i nužno razlikovanje načela filozofije od njezina objekta. Bez takva razlikovanja, kritika postaje nemogućom, pa stoga nemogućom postaje i filozofija.«⁵⁶

Duhovna čovjekova djelatnost u ontološkom razlikovanju bitka i bića, ne može, stoga, predstavljati isključivi argument filozofskog promišljanja, jer je ono kao takvo tek *omogućeno*, pa stoga i ne biva prvim onim što treba biti tematizirano. Drugim riječima, filozofija je i teologija jer je objekt njezina promišljanja sam bitak po sebi, nesvediv na spoznajno područje znanstveno-empirijskih stajališta. Načelo svijesti je, dakle, ono što predstavlja jedini i isključivi argument autentične ontologije, a sve egzistencijalno dano tek je dokaz nužnosti promišljanja onoga što transcendiraju mogućnost svake spoznaje. Kantovo je učenje, stoga, nužno što se tiče poštivanja legitimnih granica promišljanja, no kritika predstavlja tek uvjetno područje ispravnog filozofiranja, uz koje je nužno, da bi filozofija doista bila filozofijom, izgraditi i metafiziku. Razdvajanje tih dvaju područja u njihovoj nužnoj poveznici omogućilo je Carabelleseu da definira vlastito stajalište kao kritičku ontologiju, odnosno filozofiju kao ontokonscijencialistički način promišljanja bitka.

⁵⁶ Pantaleo CARABELLESE, *Il problema teologico come filosofia*, 136–137.

5. Reforma kritičke ontologije u duhu augustinske tradicije

Carabelleseovo postupno otkrivanje teologičnosti spekulativnog argumenta može se shvatiti, stoga, kao polagano koračanje ka čistoći riječi Božje objave, i to u tolikoj mjeri da je i sam filozofski nauk bio pojmljen kao otvaranje i predavanje cijelog subjekta temelju njegove svijesti o imanentnoj nedostatnosti egzistencije, no tek će s Carabelleseovim osobnim asistentom Teodoricom Moretti-Costanzijem⁵⁷ kritička ontologija deklarativno ući u područje kršćanske filozofije. Teologičnost svoje misli otac kritičke ontologije razvijao je i u svojim kasnijim djelima, ne udaljavajući se znatno od izrečenog o teološkom argumentu u djelu iz 1931. godine.

Carabellese je bio uvjerenja da su daljnji koraci njegove spekulativne misli u potpunosti nužni, no po utvrđenim postavkama onoga što je on u svojem djelu i u polustoljetnom stvaralaštvu predstavio, a to je ujedno i osnovni razlog zbog kojeg je molfetanski profesor ontologije i povijesti filozofije u nekoliko navrata nastojao sabrati svoja djela kao i pokrenuti glasilo svoje filozofske škole.

Reforma je kritičke ontologije provedena nakon smrti utemeljitelja škole, polazeći upravo od osnovnih pretpostavaka problema svijesti, no s tom se uvelike novom interpretacijom zakoračilo u konfesionalno područje misli, koje je

⁵⁷ Teodorico Moretti-Costanzi je istaknuti talijanski eksponent kritičke ontologije (Pozzuolo Umbro, 1915. – Tuoro sul Trasimeno, 1995.). Nakon završene srednje škole u Perugia, a potom i u Rimu, upisao je studij filozofije na Sveučilištu u Firenci, nakon čega je studij nastavio na Sveučilištu u Bologni, gdje je diplomirao na temu misli Alfreda Fouilléa. Nakon završenog studija, Moretti-Costanzi postao je Carabelleseov asistent na Sveučilištu u Rimu, a od 1944. godine na istom je sveučilištu bio i pročelnik Katedre za estetiku. Godine 1953. imenovan je izvanrednim profesorom ontologije na Sveučilištu u Bologni, na kojem je nakon nepune četiri godine počeo predavati kao redovni profesor, i na kojem je ostao sve do 1982. godine. Značajnija djela: *Pensiero ed essere*, Roma, 1939.; *Il problema dell'uno e dei molti nel pensiero di B. Varisco*, Roma, 1940.; *Noluntas*, Roma, 1941.; *Schopenhauer*, Roma, 1942.; *L'asceta moderno*, Roma, 1945.; *Spinoza*, Roma, 1946.; *L'estetica di Platone. Sua attualità*, Roma, 1948.; *L'ascetica di Heidegger*, Roma, 1949.; *L'asceti di coscienza e l'argomento di S. Anselmo*, Roma, 1951.; *Meditazioni inattuali sull'essere e il senso della vita*, Roma, 1953.; *La terrenità edenica del Cristianesimo e la contaminazione spiritualistica*, Bologna, 1955.; *La donna angelicata e il senso della femminilità nel Cristianesimo*, Bologna, 1955.; *La filosofia pura*, Bologna, 1959.; *Il senso della storia*, Bologna, 1963.; *L'etica nelle sue condizioni necessarie*, Bologna, 1965.; *L'estetica pia*, Bologna, 1966.; *L'ora della filosofia*, Bologna, 1968.; *L'uomo come disgrazia e Dio come fortuna*, Bologna, 1972.; *La critica disvelatrice*, Bologna, 1972.; *Amore, morte, eternità*, Bologna, 1974.; *La singolarità personale societaria: compimento di un itinerario senza vie*, Bologna, 1975.; *L'equivoco della filosofia cristiana e il cristianesimo-filosofia*, Bologna, 1977.; *Le ragioni della miscredenza e quelle cristiane della fede*, Bologna, 1979.; *La fede sapiente e il Cristo storico*, Assisi, 1981.; *La rivelazione filosofica*, Assisi, 1982.; *Il Cristianesimo-filosofia come tradizione di realtà*, Assisi, 1986.; *Breviloquio della sera*, Assisi, 1987.; *La verità dell'immagine sacra*, Assisi, 1990.; *L'identità del Lumen publicum nelle privatezze di Anselmo e Tommaso*, Roma, 1994.

samom Carabelleseu bilo uvelike strano. Naime, u Carabelleseovu je djelu, što se tiče ontološkog argumenta, u potpunosti nedostajao kristološki pristup metafizici, pristup koji je ne samo postao osnovica Moretti-Costanzijeve ontologije nego je u djelu umbrijskog filozofa i pod utjecajem konteksta bliskog franjevačkom izričaju, doveo i do izričita prihvatanja augustinske tradicije. Morettijeva je intervencija na izvorno djelo njegova učitelja bila posljedica Carabelleseova nedostatna definiranja »mnogih svjesnih« (*molti coscienti*) koji nisu predstavljali primarni zadatak filozofskog promišljanja. Filozofija i religija, po izvornim postavkama kritičke ontologije, bile su dvije različite transcendentalne aktivnosti, pa je stoga Carabelleseu bilo nepojmljivo konstruktivno pristupiti kršćanstvu kao filozofiji. Njegov filozofski pristup, što se tiče argumenta svijesti, nije nikada uključivao nužnost asketske misli, koja je, međutim, u Moretti-Costanzijevu djelu bila od ključne važnosti. Kritičkoj je ontologiji, stoga, pridodan naziv »asketska«, a tim se nazivom nastojala istaknuti nužnost onoga čemu kritička svijest vodi. Stupnjevujući svijest, Moretti-Costanzi obogatio je pojam konkretne stvarnosti polazeći od izvornog značenja grčke riječi ἀσκησις, koja se izvodi iz glagola ἀσκέω, u latinskom izričaju *ascensus*, *ascensio*, iz *ascendo*, *ascendere*, čime je istaknuo izrazito dinamično, ustrajno, postupno, ali nada-sve nesvršeno uzdizanje do *apex mentis* bonaventurijskoga tipa. Zbog toga je Moretti-Costanzi prihvaćao nekoliko naziva reformirane kritičke ontologije, koja je stoga postala i *kritičko-asketska ontologija*, ali i *neobonaventurizam*, uz prihvatanje i samog Carabelleseova ontokoscijencijalistička izraza.

Reformu je kritičke ontologije nužno i ispravno pojmiti kao jedno od mogućih ishoda izvorne ontološke Carabelleseove spekulacije, a to je i razlog zbog kojeg je, u akademskom djelovanju osobnog asistenta Moretti-Costanzija, Edoarda Mirrija, trenutno umirovljenog profesora ontologije na Sveučilištu u Perugii, i njegovih nasljednika Furije Valori i Marca Moschinija, također profesorâ ontologije na istoimenom sveučilištu, i dalje izrazito živo učenje kako samoga Carabellesea tako i Moretti-Costanzija.

Zaključak

U priloženom su radu navedena sva Carabelleseova spekulativno relevantna djela od samih početaka njegova stvaralaštva, s posebnim naglaskom na diplomski rad iz filozofije, koji je posvetio Rosminiju, do objave kapitalnog djela talijanske kritičke ontologije: *Teološki problem kao filozofija*.

Analiza tijeka Carabelleseova spekulativna sazrijevanja dovela je do uočavanja konkretnog primjera njegove spekulacije. Naime, i sam je Cara-

bellese u prvim trima desetljećima svojega stvaralaštva prešao put od deklariranog zastupanja kritičkog realizma i srodne mu gnoseologije do izričita promišljanja ontološkog značenja Boga kao temelja svega bivstvujućega. Time je ne samo teologizirao vlastitu misao nego je u temelje svojeg nauka postavio još i danas živuće načelo u djelima onih autora koji i dalje gaje i razvijaju njegovu misao, a to je: promišljanje Boga kao čistog objekta svijesti jest jedina istinska filozofija.

Univerzalnost toga načela koje se, dakle, odnosi na filozofski nauk kao takav, a ne tek na određeni *-izam* njegova razvojnog grananja, potvrđena je i životnim primjerom samoga Carabellesea. On je, naime, bez željenih teoloških izvoda svoje misli došao do autentična spekulativna promišljanja teološkog argumenta. Ateistička filozofija gnoseoloških pretpostavaka, svojim unutar-njim razvojem u dijalogu s institucijama njoj suvremene misli, kao i povijesno i filozofski znakovitim ličnostima (osobito Descartesom, Kantom, Rosminijem i Giobertijem), razvila se u stav o čistoći filozofske misli, koja za jedini objekt treba imati ontološko utemeljenje ontičkoga.

»Apsolutna ideja, dakle, to jest, ideja Boga, štoviše Bog sam koji je ideja, objektivni je i jedini temelj svijesti *mnogih*, a to je – po Carabelleseu – autentično značenje Anselmova *unum argumentum* pročišćenog od neodgovarajućeg mu dokazivanja Božje egzistencije. [...] Tako pojmljena apsolutna Ideja, koja je Bog, odnosno bitak po sebi, nesvodiva je na bilo koju predodžbu, a istodobno je i uvjet svake predodžbe«⁵⁸ – riječi su kojima je Edoardo Mirri zaključio svoje predstavljanje *teološkog problema*.

Carabellese je, dakle, pristupio izvornoj vrijednosti Anselmova ontološkog argumenta po kojem je napustio viđenje i posljedično dokazivanje Boga kao egzistencije da bi ga uvidio kao mnogo kompleksniji i relevantniji spekulativni pojam, uviđajući u njemu, i njega samog kao jedini istinski uvjet egzistencijalnog postojanja imanentnoga. Bog je, stoga, objekt svijesti, ideja giobertijevskih korijena koja nema drugosti, jer je drugost omogućena upravo po njoj kao temelju onoga što se fenomenski predstavlja kao manifestacija. Bog, dakle, omogućava i ispunjava konkretnost, no ontološka dimenzija njegove transcendentnosti ne može biti time iscrpljena, jer »kazati da je Bog konkretan, pravo je negiranje Boga, ali i poništenje svijeta«⁵⁹.

Carabelleseovo inzistiranje na transcendentnoj imanentnosti i imanentnoj transcendentnosti bitka imalo je zadatak afirmirati da »Bog jest; jer to je

⁵⁸ Edoardo MIRRI, Introduzione, u: Pantaleo CARABELLESE, *Il problema teologico come filosofia*, XXVI.

⁵⁹ Pantaleo CARABELLESE, *Il problema teologico come filosofia*, 180.

jest apsolutna Ideja. On treba, dakle, biti sveden na jedini i najjednostavniji pojam koji je konstitutivna Ideja svakom umu; Ideja koja, ukoliko se ukloni, dovodi do onemogućavanja bilo kojeg uma, pa onemogućuje stoga i samu misao.«⁶⁰ Ako je Bog čisti objekt svijesti i kao takav argument autentične spekulacije, onda je i filozofija, kao jedina disciplina ljudske misli koja u konačnici ne služi ni jednome drugom području ljudskog djelovanja, ispunjeno promišljanje o mogućnosti svakog promišljanja. Ona je, stoga, autentična metafizika koja vodi svijesti o utemeljenju egzistencije u onom što egzistencijalno po sebi ne biva. »Ne možemo, dakle, više reći – Bog apsolutni subjekt, već Apsolutno, odnosno čisti Objekt« – ustvrdio je Carabellese. »Na takve će se tvrdnje sablazniti samo onaj koji je ostao pri poimanju objekta kao materijalne prirode i koji ne zna doći do istinski kritičkog poimanja objektiviteta kao: *apsolutne jedinstvenosti svijesti*.«⁶¹

Summary

**THE THEOLOGICAL CHARACTER OF THE CONCEPT OF BEING IN THE
CRITICAL ONTOLOGY OF PANTALEO CARABELLESE (1877 – 1948)
FROM PRE-CRITICAL INTUITIONS TO THE MATURE LOCUTION ON
GOD AS THE »PURE OBJECT OF CONSCIOUSNESS«**

Marco MOSCHINI

University of Perugia
Department of Philosophy, Social, Human and Educational Sciences
P.zza Ermini 1, IT – 06123 Perugia
marco.moschini@unipg.it

Pavao ŽITKO

University of Perugia
Department of Philosophy, Social, Human and Educational Sciences
P.zza Ermini 1, IT – 06123 Perugia
pavao.zitko@gmail.com

The purpose of this article is to present speculative presuppositions of Italian critical ontology, a philosophical movement started by the work of Pantaleo Carabellese in the first half of the 20th century, which is still active primarily at the Italian University in Perugia. Carabellese's life itself was a proof that authentic philosophical reflection

---

⁶⁰ Isto.

⁶¹ Isto, 191.

leads to the affirmative position on God as the fundamental condition and the basis of human existence that, as such, represents, in his words, »the only true object of philosophical reflection«.

In the first thirty years of the author's work, starting with the defence of his diploma thesis on Rosmini at the University of Naples in 1907 until the publication of The Theological Problem as Philosophy in 1931, theoretical relevancy of the concept of being as the unique basis of consciousness has been affirmed. At the same time it has become obvious that a reflection that, on the basis of its own presuppositions, does not necessarily aims for theological outcomes of its own speculation, cannot not reflect on God, if it approaches the argument of contemplative nature in an authentic way. The true »object« of philosophical reflection is, therefore, the theological argument, while philosophy is a true journey towards the metaphysical awareness of God.

Keywords: *ontologism, Being, consciousness, idealism.*